

חמשה חובשי תורה

עם פירוש רמב"ן המבואר

בראשית-חיי שרה

עם תרגום אונקלוס
מוגה ע"פ כת"י ודפוסים קדמונים

פירוש רש"י
מוגה ע"פ כת"י ודפוסים קדמונים

עם ביאור רש"י
מיוסד ומלוקט ממפרשי רש"י
בשפה ברורה וצחה

פירוש הרמב"ן

מוגה ע"פ כת"י ודפוסים קדמונים
עם ביאור דבריו
בתוספת מקורות ועיונים
ובו הרחבת הענינים והעמקתם



בסייעתא דשמיא
יוצא לאור על ידי
כולל אברכים ומכון "עוז והדר"
מיסודו ובנשיאותו של הגאון רבי יהושע לייפער שליט"א
מו"ץ בשיכון סקווירא ובמאנסי יע"א

ראש ביהמ"ד ועורך ראשי
הרב מנחם מנרל פומרנץ

הרב אהרן פישר
מחבר "ביאור רמב"ן"
הרב פנחס בידרמן
מחבר "ביאור רש"י"

מבקרים

הרב אברהם משה קליינהנדרלר הרב משה בצלאל אלתר



כל הזכויות שמורות למכון עוז והדר

Rabbi Y. Leifer
8 Truman Ave.
New Square, N.Y. 10977

היות והושקע במהדורה זו הון רב ויגיעה רבה, לכן ע"פ דין תורתנו
ולהבדיל ע"פ הזכויות בכל המדינות, אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה
צילום והעתקה כולל העתקה חלקית, וכל שימוש מסחרי בפירושים
במקורות ובכל ההוספות. ושארית ישראל לא יעשו עוולת.

הפצה

בארה"ב
HAMA'OR DISTRIBUTORS Inc.
1357 39th Brooklyn N.Y. 11218
Tel. (718) 437-0054 Fax (718) 437-3514

בארץ ישראל
"היכלי תורה"
02-9924603
פקס. 03-5422713

נרפס בארץ ישראל
על נייד חו"ל שאין בו חשש חילול שבת
PRINTED IN ERETZ ISRAEL

הארות והערות יתקבלו בברכה
ת.ד. 9359 בית שמש
פקס: 03-5423180

אונקל'וס

א **וְיִתְּ** **אֶת** **הַשָּׁמַיִם** **וְאֵת** **הָאָרֶץ:**

ב' רבתי

ביאור רש"י

א מצות קידוש החודש שנצטוו בה בני ישראל כולם יחד, אבל מה שנצטוו בני נח והאבות, לא נצטוו אלא יחידים (חזקוני, ועיני גירא'). **ב** הלא עיקרה של תורה אינה אלא למצוותיה (רא"ם גירא'). **ג** ואף שארץ ישראל נפלה לחלקו של שם, וחם אחיו כבשה ממנו, כמו שמפרש רבינו להלן (יב ו, עייש'), מ"מ יטענה האומות, הרי שם היו לו כמה בנים, ומנין שכל הארץ הזאת נפלה לגורלכם (גירא'). **ד** והמשכן בסדר הדורות, שכולם הכעיסו לפניו יתברך, עד שמצא את אברהם

הוא צראה, ונתנה לאשר ישר בעיניו, צראנו נתנה

דמב"ץ

א (א-ב) **בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים.**^א אָמַר רַבִּי
 יִצְחָק, לֹא הָיָה צָרִיךְ
 לְהִתְחִיל הַתּוֹרָה, אֲלָא מִ'הֵחָדָשׁ הָיָה לָכֵס' (שמואל
 יב ב), שֶׁהָיָה מִצְוָה^ב רִאשׁוֹנָה^ג שֶׁנִּצְטָו יִשְׂרָאֵל,^ד
 וּמֵה טַעַם פִּתַּח בְּבְרָאשִׁית^ה, מִשּׁוּם 'פָּתַח מַעֲשֵׂיו
 הַגִּיד לַעֲמוֹ' וּגו' (תהלים קיא ו) ^[א] שֶׁאֵם יֹאמְרוּ

ביאור רמב"ן

א מפני מה התחילה התורה בסיפור מעשה הבריה, לכאורה היה לה לעסוק רק במצוות. **ב** במאמר החדש הזה לכם, נצטוו במצות קידוש החדש (חניך מצוה ד). **ג** ואף שישנם מצוות שנאמרו קודם מצות קידוש החדש, כגון מילה וגיד הנשה, לא נצטוו בהם אלא יחידים, ומצוה זו היא מצוה ראשונה שנצטוו בה כלל ישראל (רא"ם). **ד** שהמצוות הם עיקר התורה, ולא היה ראוי להיות פתח דבריה של תורה כי אם במצוה, ומה לנו לסיפור חדוש העולם, והיה אפשר שיהיה הענין מסור לקבלת ישראל, ושלא יכתב בספר התורה (רבינו בחי' בהקדמה, וכע"ז ביאר רבינו הלל ד"ה והתשובה). ואף שאין בתורה חיבה שלא לצורך, מ"מ 'תורה' היא מלשון 'הוראה' להורות המעשה אשר נעשה, ולא הוצרכה להתחיל אלא ממצותיה (רא"ם וגו'). **ה** היינו, בכל מעשה בראשית ומעשי האבות עד שנצטוו במצות החדש הזה לכם. [ובגו"א פירש שכאן מסתיימת הקושיא. אך הרא"ם פירש שתיבות אלו הם תחילת תירוץ]. **ו** כמו שנאמר (דברים י א) 'כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר אתה בא

דע"י

א (א) **בראשית**. אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהמקדש הֵיחָל לְכֶם (שמות יב ג) שהיה מזבח ראשונה שננטו צה ישראל*, ומה טעם פתחו בצבאשית², משום כָּח מַעֲשֵׂיו הִגִּיד לַעֲמּוֹ לִתְּתֵם לְכֶם נִתְּלָת גּוֹיִם (תהלים קיא ו), שאם יאמרו אומות העולם לישראל לטעים אחם שכבשתם ארצות שבעה גוים³, הם אומרים להם, כל הארץ של הקדוש צריך הוא היא, הם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו (תנחומא ישן יא) ⁴:

אֲמֹת הָעוֹלָם, לִסְטִים אַתֶּם שְׂכַבְשֶׁתֶם לָכֶם
אֲרָצוֹת שְׂבָעָה גֹיִים¹, הֵם אוֹמְרִים לָהֶם, כָּל
הָאָרֶץ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא הִיא, וְנִתְּנָה לְאִשְׁרָיִךְ
לְיִשְׂרָאֵל בְּעֵינֵינוּ², וּבִרְצוֹנוֹ נִתְּנָה לָהֶם, וּבִרְצוֹנוֹ נִטְּלָה
מֵהֶם וְנִתְּנָה לָנוּ³. וְזוֹ אֲגִידָה בְּלִשׁוֹן שְׂכַתְבָּהּ
רַשִׁי בַּפְּרוֹשִׁי׃

שמה לרשתה ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמורי והכנעני והפזי והחוי והיבوسی שבעה גוים רבים ועצומים ממך. ז ע"פ הכתוב בירמיה (כו ה) ונתתיה לאשר ישר בעיניי. ח ולכן התחיל בסיפור מעשה בראשית, כדי להשיב על טענת האומות, ולומר שלפי שהקב"ה ברא את העולם, א"כ הוא בעל העולם, לפיכך הוא נותנה לאשר יחפוץ. והמשיך בסיפור מעשי האבות, כדי שלא יאמרו האומות שאין דין ללא דין, ולא יתכן שאחר שנתן הארץ לאומות, שב ונטלה מהם ונתנה לישראל, לכן המשיכה התורה לספר שהאומות קלקלו מעשיהם, ובא אברהם ונטל שכר כולם, ויצחק ירש את אברהם ונתנה ליעקב, עד פרשת החדש (ג"א). וראה להלן בדברי רבינו שיתבאר בענין אחר מדוע אמרו את כל הענין עד פרשת החדש. ט המפרשים בקשו מקור לפירושו של רש"י, ואף שחלק מדרשה זו הובאה במדרשים, וראה לעיל, מ"מ המשך הדרשה היא לשונו של רש"י, ולכן כתב רבינו שאגדה זו היא בלשון שכתבה רש"י ז"ל.

מקורות ועיונים

המאמר. [וראה עוד בווהר (ח"ב לט.) שהקשה שהיה צריך להתחיל מ'החדש הזה לכם', ותירץ באופן אחר].

[א] שאם יאמרו אומות העולם. בתנחומא ישן (א),
ובילקוט (שמות יב רמז קפז) לא הובא המשך

רש"י

בראשית ברא. אין המקרא הזה אומר אלא דרשני^ה, כמו שדרשוהו רבותינו זכרונם לברכה (צ"ר א) (ב) שציל התורה^ה שנקראת ראשית דרכו^ה (משלי ח כג) וצציל ישראל שנקראו ראשית קצואתה (ירמיה ג א). ואם זאת לפרשו כפשוטו כך פרשה, בראשית בראת שמים וארץ והארץ הייתה מבו וצו ומשך ואלמר אלהים יהי אור^ט. ולא זה המקרא להורות סדר הצריחה לומר שאלו קדמו, שאם זה להורות כך^א,

על בריאת האור (ג"ר א). י השמים והארץ. יא ומשמעותו 'בתחילה ברא'.

ביאור רש"י

בחירו וזכר עמו ברית בין הבתרים והבטיחו את הארץ, וסיפר תולדות זרעו עד יעקב ובניו, שרק בהם נתיקיים תנאי הברית 'כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם', ולא בבני ישמעאל ועשו (ג"ר א). ה שאין לפרשו כמשמעו הפשוט שבא להורות סדר הבריאה, כמו שמפרש בסמוך. ו ופירוש חיבת 'בראשית' בשביל ראשית. ז שקדמה לבריאת העולם (רש"י עה"פ שם). ח בני ישראל הם כמו ראשית התבואה החדשה לפני העומר שאסורה באכילה, שכל האומות המרעים להם ואוכלים אותן, יתחייבו ותבא עליהם רעה (רש"י שם). ט ויתפרש הכתוב כך, בראשית בראו אלהים את השמים ואת הארץ כאשר הארץ הייתה תוהו ובהו וחשך, אז אמר אלהים יהי אור. ובא ללמדנו על בריאת האור (ג"ר א). י השמים והארץ. יא ומשמעותו 'בתחילה ברא'.

רמב"ן

וַיֵּשׁ לְשָׂאֵל בָּהּ, [ב] כי צִרְף גָּדוֹל הוּא לְהַתְחִיל הַתּוֹרָה בְּ'בְרָאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים', [ג] כי הוּא שֶׁשֶׁשׁ הָאֲמוּנָה^א, [ד] וְכָל מִי שֶׁאֵינוֹ מֵאֲמִין בָּזֶה וְחוֹשֵׁב שֶׁהָעוֹלָם קִדְמוֹן, [ה] הוּא כּוֹפֵר בְּעֵקֶר, [ו] וְאֵין לוֹ תוֹרָה כָּלָל^ב:

ביאור רמב"ן

י בדברי רבי יצחק. יא ידיעת חידוש העולם שאינו קדמון, הוא שורש האמונה. יב הרמב"ם (מ"נ ח"ב פכ"ה) ביאר, שהכפירה בחידוש הבריאה, לומר שהעולם קדמון ושנברא מעצמו הוא הורס יסודי התורה, ומבטל את כל התורה. [וראה לשון רבינו (ויקרא יט ז): כי מי שאינו משמר אותה [את השבת] מכחיש במעשה בראשית ואין לו תורה כלל].

מקורות ועיונים

[ד] וכל מי שאינו מאמין בזה וכו' הוא כופר בעיקר. כלומר, שחובה לדעת את מעשה בראשית, וכתב רבינו (שמות כ ז) על הפסוק 'זכור את יום השבת': ועל דרך הפשט אמרו שהיא מצוה שנוכח תמיד בכל יום את השבת, שלא נשכחוהו ולא יתחילו לנו בשאר הימים, כי בזכרנו אותו תמיד, יזכור מעשה בראשית בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא, והוא צוה אותנו באות הזה כמו שאמר (שמות לא יג) 'כי אות היא ביני וביניכם'. וזה עיקר גדול באמונת האל. ע"כ.

[ה] הוא כופר בעיקר. זה לשון המו"נ (ח"ב פכ"ה): והסבה השנית, כי האמננו שהשם יתברך בלתי גשם, לא יסתור לנו דבר מיסודי התורה ולא יזיב מאמר כל נביא, ואין בו אלא מה שישבו הפתאים שבזה כנגד הכתוב, ואינו כנגדו כמו שבארנו אבל הוא כוונת הכתוב. אבל אמונת הקדמות על צד אשר יראה אותו אריסטו, שהוא על צד החיוב ולא ישתנה טבע כלל, ולא יצא דבר חוץ ממנהגו, הנה היא סותרת הדת מעקרה, ומזכזבת לכל אות בהכרח, ומבטלת כל מה שתיקח בו התורה, או תפחיד ממנו האלהים. [ו] ואין לו תורה כלל^א. הרא"ם הקשה, מה תועיל כתיבת דבר זה בתורה, שאם הכתיבה היא מפני המינים המאמינים שהעולם קדום, הרי הם מכחישים התורה, ויכחישו גם את סיפור הבריאה, ואם הכתיבה היא לאדם המאמין, הרי יאמין שהעולם נברא ואינו קדום אף אם יהיה זה בקבלה ולא יהיה דבר זה נכתב בתורה. וכתב הר"א אשכנזי במעשי ה' שכוונת רבינו לבאר, שהרי יתכן לסבור

[ב] כי צורך גדול הוא להתחיל התורה בבראשית ברא אלהים. מהר"י אבוהב דקדק מקושיית רבינו שלמד בדעת רבי יצחק שהקשה שלא הוצרכה התורה להזכיר כלל מעשה בראשית, ולכן הקשה שודאי שיש להזכיר זאת, לפי שהיא שרש האמונה. אך אם היה רבינו מפרש שלא הוצרכה התורה להזכיר זאת בתחילה כמשמעות הלשון 'מה טעם פתח', אלא אחר פרשת החדש, אם כן לא קשה קושיית רבינו, כי הלא יזכירו זאת אחר מצות החדש. ואם נאמר שקושייתו היא שכיון שהוא משרשי האמונה לכן יש להזכירו בתחילת התורה ולא באמצעה, א"כ מה ביאר רבינו בהמשך את קושיית רבי יצחק 'כי כל זה לא יובן בינה שלימה', ולפי זה אף באמצע התורה אין לכתוב. ומה שהכריח את רבינו ללמוד כן בדברי רבי יצחק, מפני שאם לא כן לא יובן תירוצו של רבי יצחק, שהרי כדי שלא יאמרו האומות אין צורך לכתוב זאת דוקא בתחילת התורה כי גם באמצעה או בסופה די כדי לדעת שהארץ של הקב"ה היא, אלא מוכרח שקושיית רבי יצחק היא שלא תכתוב התורה כלל סיפורי הבריאה והדורות הראשונים כלל.

[ג] כי הוא שורש האמונה. וכ"כ רבינו בפרשת יתרו (שמות כ ז): ולכן אמרו ז"ל (חולין ה). שהשבת שקולה כנגד כל מצות שבתורה, כמו שאמרו בע"ז, מפני שבה נעיד על כל עיקרי האמונה, בחדוש ובהשגחה ובנבואה. [וראה לשון רבינו בהקדמה: התורה, יכלול הספורים מתחילת בראשית, כי הוא מורה אנשים בדרך בענין האמונה].

ביאור רש"י

רש"י

היה לו לכתוב 'צראשונה ברא את השמים' וגו', שאין
לך ראשית במקרא שאינו דבוק למצבה שלחמיו^י,
כמו צראשית ממלכת יהויקים (שם כו א), ראשית
ממלכתו (להלן י א), ראשית דגןך (דברים יד ד), אף כאלו
אמה אומר צראשית ברא אלהים וגו' כמו צראשית
צרו^א י^ב, ודומה לו פסלת דצר^ה ה' צהושע (הושע א ב)^י,
כלומר, תחלת דבורו של הקדוש צרוך הוא צהושע
ויאמר ה' אל הושע וגו'. ואם תאמר להורות צא שאלו תחלה נבראו ופירושו צראשית הכל צרא אלו^י,
יש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים מצבה אחת^י, כמו פי לא סגר דלמי צטני (איוב ג ט), ולא פירש

יב כי תיבת ראשית פירושה ראשית של דבר, ואין תיבה
נסמכת לפועל התלוי בזמן, אלא לשם דבר או פעל מקור נשם
הפעולה, שאינו מיוחס לזמן ולגוף. יג תיבת 'ברא' מתפרשת
ככתיבתה בתורה [ובחול"ם], דיש אס למסורת (שפ"ח). יד שאין
לפרש בתחילה דיבר, כי 'תחילת' היא תיבה נסמכת, ואין תיבה
נסמכת לפועל התלוי בזמן וכנ"ל. טו כאילו כתוב 'הכל',
ותהיה תיבת 'בראשית' נסמכת לתיבת 'הכל'. טז כאשר הדבר
מובן מעצמו. יז כשבאו על איוב יסורים קלל את יום הולדו,

רמב"ן

והתשובה^י, מפני שמעשה בראשית סוד עמק,
איננו מוכן מן המקראות, ולא
יודע על בוריו^י, אלא מפי הקבלה עד משה

ביאור רמב"ן

יג ביאור קושיית רבי יצחק שהקשה 'לא היה צריך
להתחיל' וכו'. יד ראה לשון הרמב"ם (פתיחה למד"א):
כי אף החכמים הגדולים שהשיגו בזה לא השיגו
בסודות הגדולות ההם עד סופם ותכליתם. טז רק על
ידי קבלת הדברים איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה
שמע מפי הגבורה, אפשר להשיג הדבר. וכו"כ רבינו
בדרשת תורת ה' תמימה: לפי שיש בתורה סודות מעשה
בראשית שהזכיר אונקלוס, וסוד מעשה מרכבה, וסודות
אחרים רבים שנאמרו מפה אל פה, ואינם נמסרים אלא
לחסיד שבישראל. טז כמו ששינוי (חגיגה יא:) אין

מקורות ועיונים

דבר וכבוד מלכים חקור דבר' (משלי כה ב), רבי לוי בשם
רבי חמא בר חנינא אמר מתחלת הספר ועד כאן [וירא
אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד' (פסוק לא)] כבוד
אלהים הוא, הסתר דבר, מכאן ואילך [ויכולו השמים'
וגו'] כבוד מלכים חקור דבר, כבוד דברי תורה שנמשלו
במלכים שנאמר (משלי שם) 'בי מלכים ימלוכו' לחקור דבר.
וראה מה שכתב רבינו בדרשת תורת ה' תמימה: וענין
מעשה בראשית סתום, ואני איני יודע אותו, ואלו ידעתי
אסור הייתי לפרשו ברבים. ובדואי אין ספק שהיה לרבינו
השגה בעניינים אלו, וכפי שכתב להלן (פסוק א): והפירוש
בסדר הכתובים בזה נשגב ונעלם, ודעתינו בו פחות
מטפה מן הים הגדול. והרי שהיה לרבינו בזה השגה,
וכ"כ (להלן פסוק ו): וזה מענין מעשה בראשית הוא, ואל
תקרה ממני שאכתוב בו דבר, שהענין הוא מסתורי התורה,
ואין הפסוקים צריכים לביאור הזה, כי לא יאריך הכתוב
בענינו, והפירוש אסור ליודעיו וכל שכן אלינו. אבל
רבינו תפס לשון חז"ל (ברכות ד). שאמרו: למד לשונך
לומר איני יודע.

שהעולם קדום ולא נתחדש בו דבר, וכך היה לעולמים,
ויתכן לסבור שהן אמנם נתחדש העולם, אך לא נברא מאין
אלא נעשה יש מיש. וזה הקשה רבינו על דברי רבי יצחק,
כי התורה כתבה מעשה הבריאה כדי לשלול שתי אמונות
אלו, ולומר שמי שאינו מאמין בחידוש כלל, שסבור
שהעולם קדום, אין לו תורה כלל [שכיון שסבור שלא ה'
ברא את העולם, כך סבור שאינו יכול להרסו ולעשות את
הנסים הכתובים בתורה] ואכן לא נכתב מעשה בראשית
בתורה בעבורו. אלא שכתבת מעשה בראשית בתורה
תועיל לאדם המאמין בחידוש העולם, אלא שאינו מאמין
שהוא נברא מאין וסבור שהוא נברא יש מיש, ולאדם זה
לולא היה נכתב היה נהרס שורש האמונה [אך יש לו תורה,
שכיון שמאמין בחידוש העולם, אף שמאמין שנעשה מיש,
מ"מ הוא מאמין בניסי התורה, שכשם שנעשה את העולם
מיש, כך יכול לקרוע את הים ולהעמיד השמש]. וראה
בנמוקי שמואל שביאר בענין אחר.

[ז] ויודעיו חייבין להסתיר אותו. כן דרשו במדרש
(ב"ד ט א): רבי לוי פתח 'כבוד אלהים הסתר

רש"י

מי הסוגר, וכמו יִשָּׂא אֶת חֵיל דְּמָשֶׁק (ישעיה ס ד) ^י, ולא פירש מי ישאנו, וכמו אִם יִתְרוֹשׁ פְּצָקִים (עמוס ו יב) ^י, ולא פירש אִם יתרוש אדם צנקרים, וכמו מַגִּיד מִרְאשִׁית אֶחָרִית (ישעיה מו י) ^י, ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית דבר. אִם כן תמה על עֲמָן שהרי המים קדמו, שהרי כתיב (פסוק ג) וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם ועדיין לא גילה המקרא (בסידור הקודמים והמאוחרים כלום) ^י צריאת המים מתי היתה, הא למדת שקדמו המים לארץ ^י. ועוד שהשמים מאש ומים נבראו ^י. על כרחן לא לימד המקרא צדק המוקדמים והמאוחרים כלום: **ברא אֱלֹהִים**. ולא נאמר ברא ה' ^י, שנחמלה עלה במחשבה לבראמו צמדת הדין ^י, ראה שאין העולם מתקיים, הקדים מדת רחמים ושמחה למדת הדין ^י, היינו דכתיב (להלן ג ד) בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם (מדרש ילמדנו א, וראה ב"ר יב עו):

ביאור רש"י

על אשר באותו יום 'לא סגר' מי שביכולתו לסגור, 'את דלת' בטני' הבטן שממנו נולדתי, שלא אוולד (רש"י שם). יח 'ישא את חיל דמשק וגו' לפני מלך אשור'. נבואת נפילת דמשק לפני מלך אשור, וישא 'הנושא' את כל נכסי דמשק אל מלך אשור (רש"י שם). יט 'הירוצון בסלע סוסים אם יתרוש בבקרים'. דברי מוסר לישראל, כמו הסוסים כשירוצו בין הסלעים ינזקו וישברו עקבותיהם, וכמו אדם כשיבא לשנות מגדר העולם ולחרוש עם בהמותיו בסלע לא יצליח, אלא יאבד ויפסיד את הבהמות, כן כל הסר מדרך הישר מפסיד ואינו מצליח (רש"י ומצ"ד שם). כ מגיד מראשית אחרית. גלות מצרים וגאולתה הודעתי כבר בברית בין הבתרים (רש"י שם). כא בנוסחאות המדויקות וכן גדולי המפרשים השמיטו חיבות אלו. כב שאם נבראו לאחריהם לא היה הכתוב מזכירם בלא שיפרט את בריאתם. אבל אם נבראו קודם, י"ל שלא נכתב אלא מבריאת שמים ואילך (רא"ם וד"ד, ע"ש). כג הרי שקדמו המים לשמים. כד שהרי שם הו"ה הוא שם העצם, ואילו שם אלהים הוא שם תואר שהוא 'שופט ושלט על כל' כמש"כ רבינו להלן (ב ה, ע"ש), והיה לו להזכיר מקודם את העצם, ואח"כ שם התואר (ד"ד, נח"י). כה שם הו"ה מורה על הרחמים, ושם אלהים מורה על גבורה ודין (ב"ר לג ג). כו ר"ל שיעשה הדין והמשפט בדרך הרחמים. ולא שחור בו ממחשבתו ח"ו, אלא בראו במידת הדין שהכל יתנהג במשפט, ומה ששיתף עמו מידת הרחמים, שהפרעון יהיה בדרך הרחמים (אח"ח).

רמב"ן

הַכְּתוּבִים הָאֵלֶּה, וַיֵּאֱמִינוּ בְּכֻלֵּי ^י בַּנִּזְכָּר לָהֶם בַּעֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת (שמות כ י), 'כִּי שָׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי' ^י, וְתִשָּׂא הַיָּדִיעָה לַיְחִידִים שִׁבְעָה ^י הִלָּכָה לְמִשָּׁה מְסִינִי, עִם תּוֹרָה שְׁבַעֲל פֶּה ^י:

ביאור רמב"ן

לא תעלם ידיעה זו מבני האדם כליל, אלא תשאר ליחידים הראויים לה. והטעם שצריכים היחידים לידע ידיעה זו, ראה לשון רבינו בדרשת תורת ה' תמימה: יראה בתורה מה נברא ביום א' ומה נברא ביום ב', ואם יסתכל בזה ויתחכם בענין, ומפי מלמד בעל קבלה, ידע כי הקודם בבריאה דק מן השני, וכי הוא נאצל ממנו, וידע היסודות כמה הם וכו'. ונהחיות לידע כל זה ראה בזהר חדש (שי"ח ע ד), והרחיב הרמח"ל בביאורם בהקדמת קל"ח פתחי חכמה, וראה עוד בהקדמת הרח"ו לשער ההקדמות מה שביאר במאמר חז"ל זה. כה פירוש, הידיעה הברורה והמפורטת של סדרי מעשה בריאת העולם בכל יום ויום, וכן שאר סיפורי התורה הכתובים בספר בראשית, תהיה ליחידים הראויים לכך ע"י מסירתם מאיש לאיש, כמסירת התורה שבע"פ איש מפי איש עד למשה רבינו שקיבל תורה מסיני.

וַיִּבְרָא בְּיוֹם רִאשׁוֹן וְיִמָּה נַעֲשָׂה בְּיוֹם שְׁנִי וּשְׁאָר הַיָּמִים ^י, וְהָאֲרִיכוֹת בִּיצִירַת אָדָם וְחֻנָּה, וְחֻטָּאִם וְעִנְשָׁם, וְסִפּוֹר גֵּן עֵדֶן וְגִרְיִשֶׁת אָדָם מִמֶּנּוּ, כִּי כָּל זֶה לֹא יוֹבֵן בִּינָה שְׁלֵמָה מִן הַכְּתוּבִים ^י. וְכָל שְׁכֵן סִפּוֹר הַמְּבוּל וְהַפְּלָגָה, שְׁאִין הַצָּרָף בָּהֶם גְּדוֹל ^י, וְיִסְפִּיק לְאִנְשֵׁי תּוֹרָה ^י בְּלַעֲדֵי

יח דדק לומר 'נברא' ביום ראשון, ונעשה' ביום שני ושאר הימים, וזה ע"פ דברי רבינו (להלן ד"ה בראשית, וכן להלן פסוק כו) שביום הראשון 'ברא' ה' יש מאין, ואילו מיום השני והלאה 'עשה' יש מיש. יט שכיון שאין לנו הבנה בהם, אם כך לא היו צריכים כלל ליכתב. כ סיפור המבול והפלגה אין הצורך בהם גדול לדעתם, לפי שאינו מעיקרי האמונה. כא כלל ישראל מקבלי ולומדי התורה. כב הרי נתבאר שמשורש האמונה שנדע שה' ברא את העולם, אבל דבר זה די שנדעו באופן כללי אף בלא שנדע בדקדוק ובפירוט היאך נברא העולם בכל פרטיו. ולפי שנזכרה הבריאה בעשרת הדברות, די לנו בידיעה זו. וזו קושיית רבי יצחק 'מה טעם פתח בבראשית', מדוע הוזכר ענין מעשה הבריאה בפירוט והרחבה. כג שבפסוק זה מפורשת האמונה בחידוש העולם, ובבריאתו בששה ימים. כד כלומר,

רמב"ן

הָעוֹלָם כְּלוּ^א, וְהַצְדִּיק לְבָדוֹ נִמְלֵט הוּא וּבְנָיו^ב. וְרָעָם^ג, חֲטָאִים גָּרָם לָהֶם לְהַפִּיצֵם בְּמִקְוֹמוֹת וּלְזוֹרוֹתָם בְּאַרְצוֹת^ד, וְתַפְשׂוּ לָהֶם הַמִּקְוֹמוֹת לְמִשְׁפָּחוֹתָם בְּגוֹיֵיהֶם כְּפִי שְׁנוּדָמָן לָהֶם^ה. אִם כֵּן רָאוּ הוּא, כְּאִשָּׁר יוֹסִיף הַגּוֹי לְחֵטָא, שְׂאִיבֵד מִמֶּקְוָמוֹ^ו וַיָּבִיֵא גוֹי אַחֵר לְרִשְׁתִּי אֲרָצוֹ^ז, כִּי כֵן הוּא מִשְׁפֵּט הָאֱלֹהִים בְּאַרְץ מְעוֹלָם^ח. וְכָל

וְנָתַן רַבִּי יִצְחָק טַעַם לָזֶה, כִּי הִתְחִילָה הַתּוֹרָה בְּבְרָאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים^ח וְסִפּוֹר כָּל עֲנִין הַיְצִירָה עַד בְּרִיאַת אָדָם^ט, וְשֶׁהִמְשִׁילוֹ בְּמַעֲשֵׂה יָדָיו וְכָל שֶׁתַּחַת רִגְלָיו^י, וְגַן עֶדֶן שֶׁהוּא מִבְּחַר הַמִּקְוֹמוֹת הַנִּבְרָאִים וְכָעוֹלָם הַזֶּה^י נַעֲשֶׂה מְכוּן לְשִׁבְתּוֹ^י, עַד שֶׁגִּרַּשׁ אוֹתוֹ חֲטָאוֹ מִשָּׁם^י. וְאִנְשֵׁי דוֹר הַמִּבּוֹל בְּחֲטָאֵם גִּרְשׁוּ מִן

ביאור רמב"ן

אשר על פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים וימחו מן הארץ, וכתב שם רבינו: ורבותינו דרשו (סנהדרין קח.) 'וימחו' בעולם הזה, 'וימחו מן הארץ' מן העולם הבא. עשו הארץ הנזכרת כאן ארץ החיים. **א**ב כמו שנאמר (שם) 'וישאר אך נח ואשר אתו בתבה'. שנמלטו נח ובניו מן המבול ע"י שהייתם בתיבה. נוראה בדברי רבינו להלן (ו ט, ח א) אם בניו של נח ניצלו בזכות אביהם או בזכות עצמם, ומלשון רבינו כאן משמע שנח לבדו היה הצדיק]. **א**ג דור הפלגה. **א**ד כנאמר להלן (יא ח-ט) 'ויפץ ה' אותם משם על פני כל הארץ וגו' ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ. ונהוא מלשון הכתוב בתהלים (קו כז). **א**ה כנאמר להלן (י ה) 'מאלה נפרדו איי הגוים בארצותם איש ללשונו למשפחותם בגויהם'. **א**ו פירוש, ראוי שהדבר יתנהג כן לעולם, שכאשר הגוי היושב בארץ ישראל יחטא, יגורש מן הארץ. **א**ז וזו תשובת ישראל לאומות העולם שיטענו 'לסטם אתם', כי עבור שחטאתם, נטלה ה' ממכם, ונתנה לנו. **א**ח ולכן ספרה התורה בתחילה שכן היה

כו רבי יצחק מבאר הטעם שהתחילה התורה במעשה בראשית ומה שנברא בכל יום, ושאר המעשים עד למצות קידוש החדש. **כ**ז מלשון הכתוב בתהלים (ח) 'תִּמְשְׁלֵהוּ בַמַּעֲשֵׂי יָדֶיךָ כָּל שִׁתָּה תַּחַת רִגְלָיו'. וכלומר, שהמשיל ה' את האדם על כל הבריאה, וכמו שאמר (ספוק כח) 'ומלאו את הארץ וכבשה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ'. **כ**ח גן עדן הוא בעולם הזה ממש ונהאריך רבינו בענין זה להלן (ג כב), ראה שם], מלבד גן עדן שבעולמות העליונים. וכתב רבינו עוד (שער הגמול): דבר זה עיקרו בתורה ופירושו בדברי סופרים שגן עדן מצוי הוא בעולם הזה במקום ממקומות הארץ. ראה שם אריכות דבריו. **כ**ט נעשה מקום שבתו של אדם הראשון, כמבואר בכתוב (להלן ב טו) 'וינחחו בגן עדן'. [נע"פ הכתוב בפרשת בשלח (שמות טו יז) 'מכון לשבתך']. **ל** אחר שחטא בעץ הדעת, גורש מגן עדן, כמו שנאמר להלן (ג כד) 'ויגרש את האדם וישלחהו ה' אלהים מגן עדן'. **ל**א כמו שנאמר (להלן ז כג) 'וימח את כל היקום

מקורות ועיונים

שלפ"ז היה לרבינו לומר 'ומה טעם פתח בבראשית להודיע בריאת האדם ותולדותיו ומקריהם שאם יאמרו אומות העולם, שהרי עיקר התשובה הוא מדוע הזכירו את בריאת האדם ותולדותיו, ולא פרטי סדר הבריאה בשאר הימים. [ובנמוקי שמואל תירץ שלכן הביא רבינו בסמוך את דברי המדרש 'מה טעם גילה הקדוש ברוך הוא לישראל מה שנברא ביום ראשון ומה שנברא ביום שני', ולא המשיך המדרש למנות את שאר הימים כרוכל, והתכוון לשאול על כל פרטי מעשה בראשית ובריאת האדם ומקריהם]. **ט** [בעולם הזה. וכ"כ רבינו להלן (ג כב): ודע והאמן כי גן עדן בארץ, וכו' עץ החיים ועץ הדעת, ומשם יצא הנהר ויפיר לארבעה ראשים הנראים לנו כי פרת בארצנו ובגבולנו, ופישון הוא נילוס מצרים, כדברי הראשונים. אבל כאשר יש בארץ כן יש בשמים דברים יקראו כן, והם לאלה יסוד. וכע"ז כתב רבינו בדרשת 'תורת ה' תמימה'. **י** [ותפשו להם המקומות למשפחותם בגויהם. בפרשת נח (להלן יא ב) כתב רבינו, שאף שבתורה נזכר שהתיישבו בארצותם לפני המעשה שנתפלגו, מכל

יח וספור כ"ל ענין היצירה עד בריאת אדם. בראים וביפה תואר הקשו, שלא היתה התורה צריכה להאריך בפרטי הבריאה, שהיה צריך לומר בקצרה 'השית' ברא את השמים והארץ, ויברא את האדם, והענישו בחטאו, והעניש את דור המבול ודור הפלגה, ולא היה צריך לומר מה נברא בשאר הימים. [ובנמוקי שמואל דחה הקושיא, שאף אם נאמר שאכן לא הוצרך להזכיר את פרטי בריאת שאר הימים, מ"מ מדוע הוזכרו שאר ענייני התורה וכגון אלופי עשיו וכדו' שאר עניינים, אלא ודאי שאחר שהתחילה התורה בסיפור מעשה הבריאה, היה צורך להמשיך בפירוט העניינים]. וכתב ב"פ"ת לבאר כ"ב' אופנים. א' שכיון שרצה לפרט בריאת האדם כדי לומר שאחר שחטא הענישו, וכדי לבאר את ירושת הארץ, לכן פירט כבר גם את שאר הנבראים. ב' שכיון שרצה להודיע שהאדם הוא מושל על כל הנבראים, זכר סדר הנבראים לומר שהוא נברא אחרון, ומצד סדר הבריאה יש לו לשלוט עליהם, לפי שנברא אחרון, ש"ל הנברא אחר חבירו שליט על חבירו' כמבואר במדרש (כ"ד יט ד). אך כתב בדברי רבינו צריכים בירור

רמב"ן

שָׁכַן לֵט עִם הַמִּסְפָּר בְּפֶתוֹב (להלן ט כה) כִּי פָנַעַן
מִקָּלָל וְנִמְכָּר לְעֶבֶד עוֹלָם^ט, וְאֵינָנו רְאוּי שְׂיִירֶשׁ
עֲבָדֵי ה' זָרַע אוֹהֲבוֹ^כ, פָּעֲנִין שְׁפָתוֹב (תהלים

ביאור רמב"ן

משפט ה' עם אדם הראשון, דור המבול ודור הפלגה
[בפירוש הטור הגירסא: כי כן משפט אלהים בארץ
לעולם. כלומר, מעולם - בעבר, לעולם - בעתיד].
לֵט כל שכן שיש לגרש את הכנענים מארץ ישראל,
שכן כנען אינו ראוי לירש כלל, לפי שהוא עבד, אך
שאר האומות ראויים היו בעצם לירש, אלא שבחטאם
גורשו ממנו. מ כמו שנאמר 'ויאמר ארור כנען עבד
עבדים יהיה לאחיו'. וכתב שם רבינו: והנה העבד כנען

מקורות ועיונים

מקום היה זה רק אחר הפלגה שנפוצו בכל העולם, ולכן
סידר רבינו כאן את מעשה הפלגה לפני שנחלקו לארצות.
[יא] מבחר מקומות הישוב. וכתב רבינו להלן (י טו)
שארץ כנען לגבולותיה, מאז היתה לגוי היא
ראויה לישראל, והיא חבל נחלתם, שנאמר (דברים לב ח)
'בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים
למספר בני ישראל', אבל נתנה הקב"ה בעת הפלגה לכנען,
מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל, כאדם שמפקיד
נכסי בן האדון לעבדו עד שיגדל ויזכה בנכסים וגם בעבד.
והנה כאן לא פירש רבינו מעלתה של ארץ ישראל, אבל
להלן (יד יח) כתב רבינו 'כי המקום ההוא מבחר המקומות
באמצע הישוב', וכיו"ב כתב רבינו (דרשות קהלת) 'ארץ ישראל
אמצעות העולם, נחלת ה' מיוחדת לשמו'.

[יב] אבל יירשוהו עבדי ה' זרע אוהבו. בתחילה כתב
רבינו כי הראויים לרשת את ארץ ישראל, הם
עבדי ה', ולהלן הרחיב בזה רבינו ואמר, 'והשכין בו עובדיו
שידעו כי בעבודתו ינחלוה', הרי שביאר רבינו כי התנאי
לזכות בארץ ישראל היא עבודת ה', שמירת התורה
והמצוות, ולכאורה מדוע הוסיף שהם 'זרע אוהבו',
שהכוונה היא בעבור היות ישראל זרעו של אברהם אבינו
שנקרא (ישעיה מא ח) 'אברהם אוהבו'. ולכאורה מה לנו אם
ישראל הם 'זרע אוהבו' אם לאו, אחר 'כי בעבודתו
ינחלוה', היינו מצד עבודתם העצמית. אמנם הנה כתב
רבינו (להלן יג ד) בפסוק 'לך אתננה ולורעך עד עולם' שתחזיק
במתנה מעכשיו להנחילה לורעך, כמו שאמרו רבותינו
ירושא היא להם מאבותיהם. נמצא מבואר דוכו ישראל
בארץ ישראל בב' כוחות, האחד: בזכות עבודתם את ה',
והשני: ירושה הארץ להם מאביהם אברהם אבינו שהחזיק
בארץ והנחילה מעכשיו בחייו לזרעו, עד שארץ ישראל
'ירושא היא להם מאבותיהם'. ויובן לשון רבינו שהזכיר ב'
הדברים, האחד: עובדי ה', והשני: זרע אוהבו.

והנה מצינו בכתובים ובדברי חז"ל כי ארץ ישראל היא
'ירושא' והיא 'מתנה'. בכתובים, שנאמר (ויקרא טו כ)
'וירשת את הארץ אשר ה"א נתן לך' - הנה הזכירו
הכתובים ירושה ומתנה. וכן הוא בדברי חז"ל, שהביא
רבינו דברי חז"ל (ב"ב ק"ט:) 'ירושא היא להם מאבותיהם'.
ואמר 'כי מאהבת ה' אתכם', והנה הם אוהבים למעלה,
והשם לא יאהב רק את הטובים, כי רשע ואוהב חמס שנאה
נפשו, אם כן גם בצדקתם יירשו ארץ. והתשובה, כי שם
ידבר עם ישראל בכללם, וכאן יוכיח הדור ההוא שהיו
ממרים את ה' מיום היותם במדבר. ע"כ. מעתה מבואר, כי
דוקא לדור המדבר אמר 'לא בצדקתך וביושר לבבך', אך
בניהם אחריהם דור באי הארץ עליהם נאמר 'מאהבת ה'
אתכם'. והם זכו לירושא הארץ בב' התנאים שכתב רבינו,
מצד היותם עבדי ה', ומצד היותם זרע אברהם אוהבו,
ובעבור השבועה שנשבע ה' לאבותם.